

امام علی علیہ السلام عقلانیت و حکومت

(از رحلت نبی اکرم ﷺ تا شهادت وصی اعظم ﷺ)

علی اصغر عین القضاة

انتشارات پرتو خورشید

۱۳۸۴

انتشارات پرتو خورشید

نشانی: قم - صندوق پستی ۴۴۷۸-۳۷۱۸۵

تلفن: ۷۷۴۳۰۶۴ دورنگار: ۷۷۳۲۹۸۲

Email: partokhorshid@noornet.net

امام علی (ع)، عقلانیت و حکومت

ناشر: انتشارات پرتو خورشید • مؤلف: علی اصغر عین القضاة • ویراستار: سید محمد موسوی

لیتوگرافی: سعیدی • چاپ و صحافی: چاپ یاران • نوبت چاپ: اول / بهار ۱۳۸۴

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه • طرح جلد و صفحه آرا: مرتضی فتح الهی • بها: ۱۲۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

شابک: ۹۶۴-۹۵۹۱۴-۵-۱

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۲	نگاهی به محتوای کتاب
۱۳	و اما چند نکته
۱۶	درباره
۲۰	رحلت رسول اکرم، جریان سقیفه و موضع امام علی علیه السلام
۳۱	فردای سقیفه تا خلافت علی
۳۳	الف. علی علیه السلام و خلافت ابوبکر
۴۰	علی علیه السلام و ماجرای فدک
۴۷	ب. علی علیه السلام و خلافت عمر
۶۰	ج. علی علیه السلام و خلافت عثمان
۷۹	خطبه شقیفه
۸۳	خلافت امیرالمؤمنین علی علیه السلام
۸۵	الف. آغاز خلافت
۱۰۳	ب. عزل و نصب کارگزاران
۱۰۷	ج. عهدنامه مالک اشتر، آیین زمامداری
۱۲۳	د. قاطعیت در برابر کارگزاران
۱۲۳	۱. عثمان بن حنیف
۱۲۶	۲. مصقلة بن هبیره
۱۲۸	۳. شریح قاضی
۱۳۰	۴. عبدالله بن عباس
۱۳۰	۵. حکایت سوده
۱۳۲	۶. منذر بن جارود
۱۳۴	ه. حکومت از منظر علی علیه السلام در نهج البلاغه
۱۳۵	۱. کلیات حکومت
۱۳۵	۱-۱. ضرورت حکومت و فلسفه کلی آن
۱۳۵	۱-۲. نقش تعیین کننده حکومت

- ۱-۳. فرمانروایی، ودیعه‌ای الهی: ۱۳۵
- ۱-۴. اطاعت مشروط از مسئولان حکومت: ۱۳۵
- ۱-۵. خطر رژیمهای فاسد و ضرورت مبارزه با آن: ۱۳۵
- ۱-۶. سقوط اجتناب‌ناپذیر رژیمهای فاسد: ۱۳۶
- ۱-۷. ارزش مبارزه با حاکمان ستمگر: ۱۳۶
- ۱-۸. امدادهای غیبی در حمایت از مبارزات ضد استکباری: ۱۳۶
- ۱-۹. عینیت یافتن اهریمن در رژیمهای استکباری: ۱۳۶
- ۱-۱۰. امانت بودن بار حکومت و پاسخگو بودن: ۱۳۷
- ۱-۱۱. حکومتها در دادگاه تاریخ: ۱۳۷
۲. مسائل حکومتی در نگرش اخلاقی و فرهنگی: ۱۳۷
- ۲-۱. رازهایی در کیش شخصیت: ۱۳۷
- ۲-۲. خود شگفتی، آفت حکومت: ۱۳۸
- ۲-۳. تلاش سخت و به دور از سستی و کاهلی: ۱۳۹
- ۲-۴. خویشتنداری در هنگامه خشم و شهوت: ۱۳۹
- ۲-۵. خودسازی در میدان عبادت: ۱۳۹
- ۲-۶. فروتنی با مردم: ۱۴۰
- ۲-۷. خطر خصصتهای منفی: ۱۴۰
- ۲-۸. ژرف اندیشی: ۱۴۰
- ۲-۹. همگونی با مردم در زندگی: ۱۴۰
- ۲-۱۰. عبرت گرفتن از تاریخ: ۱۴۱
- ۲-۱۱. مسئولیت‌پذیری: ۱۴۱
- ۲-۱۲. دوری از خودکامگی: ۱۴۱
۳. رابطه سیاست و فرهنگ: ۱۴۲
- ۳-۱. تأثیر منفی ضعف فرهنگی جامعه در روحیه رهبران صالح: ۱۴۲
- ۳-۲. ضعفهای فرهنگی، زمینه‌ساز سلطه بدان: ۱۴۲
- ۳-۳. همگونی مردم با حاکمان در هر زمان: ۱۴۲
- ۳-۴. سیاستمداران و عالمان فاسد، در رابطه تنگاتنگ: ۱۴۲
۴. حکومت حق در نگاه فرهنگی: ۱۴۳
- ۴-۱. دوری از راه و رسم مستکبران و پیرایه‌های زور و زور: ۱۴۳
- ۴-۲. مبارزه با سالوسی و تملق: ۱۴۳
- ۴-۳. مبارزه بر ضد کیش شخصیت: ۱۴۳
- ۴-۴. نفی روابط رسمی: ۱۴۳
- ۴-۵. سادگی و صمیمیت: ۱۴۴
- ۴-۶. پاسداری از کرامت انسان: ۱۴۴
- ۴-۷. نرمش و انعطاف: ۱۴۴
- ۴-۸. آرمانهای بلند: ۱۴۴
۵. سمت‌گیرها و سیاستهای کلی: ۱۴۵
- ۵-۱. الهام گرفتن از قرآن و سنت: ۱۴۵

- ۵-۲. پرهیز از خونریزی و خشونت: ۱۴۵
- ۵-۳. احترام به افکار عمومی: ۱۴۵
- ۵-۴. سرکوبی نوطنه: ۱۴۵
- ۵-۵. مدارا با مردم و دوری از تحمیل: ۱۴۶
- ۵-۶. احترام به حقوق انسان، ضمن تأکید بر ارزشهای توحیدی: ۱۴۶
- ۵-۷. موضع مردمی و ضد اشرافی: ۱۴۶
- ۵-۸. تبعیض ستیزی: ۱۴۷
- ۵-۹. حمایت از محرومان و ستمدیدگان: ۱۴۷
- ۵-۱۰. تأمین رفاه عمومی، دور از طبقه گرایی: ۱۴۷
- ۵-۱۱. تنظیم عادلانه روابط اقتصادی: ۱۴۷
- ۵-۱۲. توجه خاص به رفاه نیروهای مسلح: ۱۴۸
- ۵-۱۳. نظارت مستقیم بر عملکرد نیروهای مسلح: ۱۴۹
- ۵-۱۴. تأکید بر استقلال دستگاه قضایی: ۱۴۹
- ۵-۱۵. صلح طلبی هوشمندانه در سیاست خارجی: ۱۴۹
- ۵-۱۶. پایبندی به تعهدات خارجی: ۱۵۰
۶. سیاستهای اجرایی و مدیریت: ۱۵۰
- ۶-۱. خودآگاهی رهبران و اهمیت آن: ۱۵۰
- ۶-۲. تقسیم کار و مسئولیت: ۱۵۱
- ۶-۳. تأکید بر ارزیابی شرایط جغرافیایی: ۱۵۱
- ۶-۴. تأکید بر ارزیابی شرایط زمانی: ۱۵۱
- ۶-۵. دوری از شتابزدگی و کاهلی: ۱۵۲
۷. سیاستهای مالی: ۱۵۲
- ۷-۱. حساسیت مسائل مالی: ۱۵۲
- ۷-۲. فاطمیت در حساسی: ۱۵۲
- ۷-۳. انعطاف ناپذیری در پیگیری اختلاس: ۱۵۳
- ۷-۴. شرح صدر در امور مالی: ۱۵۳
- ۵-۷. تأکید بر سیاستهای عمرانی: ۱۵۴
۸. سیاستهای مالیاتی: ۱۵۴
- ۸-۱. مالیات، درآمد اصلی دولت: ۱۵۴
- ۸-۲. اعتماد به مردم و رفتار محترمانه با آنان: ۱۵۴
- ۸-۳. حساسیت در پاسداری از اموال عمومی: ۱۵۵
- ۸-۴. ارفاق بی دریغ: ۱۵۵
۹. سیاستهای مکاتبانی: ۱۵۶
- ۹-۱. اهمیت دبیرخانه و دبیران: ۱۵۶
- ۹-۲. ساماندهی دبیرخانه، راز مدیریت: ۱۵۶
۱۰. سیاستهای اداری و استخدامی: ۱۵۶
- ۱۰-۱. گزینش اصولی، راز سلامت نظام اداری: ۱۵۶
- ۱۰-۳. اهمیت و ضرورت پاکسازی: ۱۵۷

- ۱۰-۴. ارزیابی، تشویق و تنبیه: ۱۵۷
- ۱۰-۵. بازرسی: ۱۵۸
- ۱۰-۶. توجیه حقوقی همکاران: ۱۵۸
- ۱۰-۷. پیشگیری از رنجش همکاران و تلاش در جهت رسیدن به تفاهم: ۱۵۸
- ۱۰-۸. تأمین رفاه همکاران: ۱۵۹
- ۱۰-۹. سازماندهی و انضباط اداری: ۱۵۹
۱۱. سیاستهای امدادی ۱۵۹
- ۱۱-۱. شناسایی حقوق نیازمندان: ۱۵۹
- ۱۱-۲. توجیه ناپذیری مسامحه: ۱۵۹
- ۱۱-۳. اولویت دادن گمنامان: ۱۶۰
- ۱۱-۴. اولویت دادن پیران و خردسالان: ۱۶۰
۱۲. سیاستهای تبلیغاتی ۱۶۰
- ۱۲-۱. احترام به افکار عمومی: ۱۶۰
- ۱۲-۲. پرهیز از منت گذاشتن، غلو و خلف وعده: ۱۶۰
۱۳. مردم و حکومتها ۱۶۱
- ۱۳-۱. اهمیت حقوق متقابل مردم و حکومتها: ۱۶۱
- ۱۳-۲. رنوس کلی حقوق متقابل مردم و حکومتها: ۱۶۲
- ۱۳-۳. امر به معروف و نهی از منکر، تأکید بر نقش مردم در پاسداری ارزشها: ۱۶۲
- ۱۳-۴. تأکید بر ارتباط مستقیم مسئولان با مردم: ۱۶۲
- ۱۳-۵. تحمل درشتیها و نارساییها: ۱۶۳
- ۱۳-۶. تکیه بر مردم در نظام اقتصادی: ۱۶۳
- ۱۳-۷. جلب عواطف و ارزش والای آن: ۱۶۳
- ۱۳-۸. حفظ حضور مردم در صحنه سیاست: ۱۶۳
- جنگهای امام علی (ع) در دوران خلافت ۱۶۵
- درآمد ۱۶۷
- الف. جنگ جمل یا فتنه ناکشتن ۱۷۰
- کوفه، مرکز خلافت علی (ع) ۱۷۸
- ب. جنگ صفین یا فتنه قاسطین ۱۸۰
- حکیمیت، نتیجه تعصب کور ۱۸۶
- ج. جنگ نهروان یا فتنه مارقین ۲۰۱
- نمونه‌هایی از جنایتهای خوارج ۲۰۳
- وصیتنامه امیرمؤمنان علی (ع) ۲۱۰
- کتابشناسی ۲۱۴

پیشگفتار

گرچه اندیشمندان مسلمان و سایر ادیان، در ادوار مختلف تاریخی به اندیشه‌های بلند و سیره‌خدایی و شخصیت‌والای امیرمؤمنان علی علیه السلام - که علی‌رغم فراوانی منابعی که به ایشان پرداخته‌اند، اما سخن درباره‌ی وی، به قول حافظ، همچنان «کز هر زبان که می‌شنوی، نامک‌ر است». کاوش مداوم در دریای بی‌کرانه شخصیت و سیره‌ی مولا و دقت‌نظر در وادی‌های گسترده‌ی اندیشه و دانش آن دردانه آفرینش، ضرورتی است که به تناسب تحولات عصرها و تغییرات نسلها و اوج‌گیری دانش بشر، گریزناپذیر می‌نماید و در هر دوره‌ای به واسطه‌ی آن می‌توان به راهبردهای عملی در عرصه‌ی زندگی فردی و اجتماعی دست یافت و راه سعادت و کامیابی و کمال را فرا روی بشر بیگانه با معنویت، نمایان ساخت.

عدالت، امنیت، صداقت، احقاق حقوق، ظلم‌ستیزی، حرمت نهادن به انسان، تأمین معاش و فراهم آوردن رفاه عمومی، ترویج و گسترش معنویت، بسط دانش و... مؤلفه‌هایی هستند که اصول اساسی و ساختاری در مکتب علوی را تشکیل می‌دهند که هر حکومت مقتدری باید بدانها تأسی کند. پایبندی به این اصول، نه تنها برای جهان اسلام و سیاستمداران اسلامی، بلکه برای همه‌ی جوامعی که از حاکمیت زر و زور و تزویر رنج می‌برند، بس مفید و راهگشاست. از همین روست که علاوه بر پژوهشگران اسلامی، اندیشمندان سایر ادیان نیز کاوش در ابعاد مختلف

زندگانی امام علی علیه السلام پرداخته‌اند، هرچند از التزام عملی به آن آموزه‌های نجات‌بخش، غافل مانده‌اند.

مجموعه فراروی، تلاشی است بایسته (و نه شایسته) و درخور بضاعت نگارنده، مصداق بیت معروف «آب دریا را اگر نتوان کشید / هم به قدر تشنگی باید چشید» و در آن سعی شده است با استناد به منابع شیعی و غیرشیعی و حتی پژوهشگران غیرمسلمان، تاریخ سی ساله صدر اسلام، از رحلت نبی اکرم تا شهادت وصی اعظم، با نثری روان و ساده، همانند زندگی ساده و بی‌آلایش امیر مؤمنان، هرچند به اجمال و اختصار، مورد بررسی قرار گیرد.

این بنده تلاش کرده تا علاوه بر خدمتی ناچیز در حد توان برای نسل جوان، پویا و نواندیش، بدین وسیله، نام خود را در زمره ارادتمندان امیر مؤمنان ثبت نمایم که یقیناً خود، عنوانی غرورآمیز است و امیدوارم که همه ما پس از به دست آوردن شناخت و معرفت لازم، به سیره عملی آن بزرگوار ملتزم شویم.

همان طور که خوانندگان گرامی ملاحظه خواهند نمود، این مجموعه بیشتر بازنویسی‌ای است از متون اصیل تاریخی تا اینکه تحلیل ژرف رخدادها باشد. در اینجا به توضیح مختصری درباره دو موضوع: معرفت نسبت به امام علی علیه السلام و التزام عملی به سیره ایشان، بسنده می‌شود.

الف - معرفت نسبت به امام علی علیه السلام: در همه دوره‌های تاریخی، از امام علی علیه السلام ستایش و تقدیس فراوان شده و از کرامت و فضیلت و عظمت آن بزرگوار، سخن به میان آمده است و زیباترین ستایش‌ها و خالصانه‌ترین محبت‌ها به پیشگاه آن بزرگوار هدیه شده است. ما شیعیان نیز همواره در سخت‌ترین شرایط، از او استمداد طلبیده‌ایم و با ذکر نام او از توفان حوادث فردی و اجتماعی، فاتحانه گذر کرده‌ایم؛ اما باید دانست که ما به شناخت و معرفت نسبت به ایشان، قبل از اظهار محبت و دوستی به وی نیازمندیم؛ چرا که محبت بدون معرفت، بی‌ارزش است و محبت، به تنهایی راهنما و رهایی‌بخش نیست، بلکه این معرفت است که چراغ راه و نجات‌بخش ماست. اگر در جامعه‌ای محبت نسبت به امام علی علیه السلام باشد، ولی وضعیت

سیاسی، اجتماعی و اقتصادی آن مناسب نباشد، معلوم می‌شود که اندیشه و هدف امام علی علیه السلام و آموزه‌های الهی و رهایی‌بخش او را نشناخته است؛ چرا که محبتی که با جهل توأم باشد، بی‌ثمر است و یقیناً زائیده دچار افراط و تفریط می‌شود. چنین محبتی نه در این جهان راهگشا و هدایتگر است، نه در آخرت، موجب شفاعت می‌گردد.

بنابراین، ما موظف به شناخت واقعی امامان بزرگوار خود هستیم. پُر واضح است که اگر جامعه‌ای علی علیه السلام را آن‌گونه که باید، بشناسد و بدو معرفت یابد و به اندیشه‌های بلند و خدایی او تأسی جوید، او را خواهد ستود و خالصانه به او عشق خواهد ورزید. این محبت، معلول معرفت است و همین محبت معرفت‌مدارانه است که قلوب مردم را در اقصا نقاط عالم، تسخیر کرده و این دکتر جرج جر داق مسیحی است که با حسرت می‌گوید: «ای روزگارا! چه می‌شد تا همه نیرویت را به کار می‌بردی و در هر دوره، شخصیتی را به قلب و خرد، زبان و ذوالفقار، چون علی علیه السلام به جهان عرضه می‌داشتی؟! راستی چه می‌شد؟!».

محبت همراه با معرفت، جاودانه خواهد شد، و چنین است که شیعه در طول تاریخ به خاطر همین محبت، همواره از طرف بنی‌امیه‌ها و بنی‌عباس‌ها شکنجه‌ها دیده؛ اما چراغ محبت علی علیه السلام را نسل به نسل، فروزان نگه داشته است.

ب - التزام عملی به سیره علوی: هنگامی که پیامبر اکرم، ولایت علی علیه السلام را «حصن امنی» می‌خواند که با ورود به آن، نجات قطعی و رسیدن به سر منزل مقصود، تضمین می‌شود، باید به نعمت بلند شیعه بودن خود ببالیم؛ نعمتی که برای حداقل بسیاری از ما، موهبتی است، نه اکتسابی. اما طبق نص صریح قرآن و فرمایش مکرر امیرمؤمنان، ورود به این حصن امن، خود دارای شرایطی است که برای هرکسی میسر نیست و این، دقیقاً به همان معنایی است که تنها شیعه بودن پذیرش ولایت ظاهری او ایجاد نمی‌کند.

با دقت نظر در آموزه‌های بلیغ علی علیه السلام در نهج‌البلاغه، در خواهیم یافت ولایتی که ناجی انسان به سوی رستگاری است و سعادت‌مندی دنیا و آخرت را برای انسان

به ارمغان می آورد، تنها به شیعه بودن و حتی معرفت و شناخت بدون عمل، میسر نیست، بلکه برای دستیابی به سعادت سرمدی و تأثیر نجات بخش آموزه های دینی، التزام عملی داشتن به سیره و روش و منش آن امام بزرگوار است. این چنین ولایتی است که سعادت جاودان انسان را رقم می زند و حصن امن معهود را برای او به ارمغان می آورد و باز، صد البته که جز جان پاک علوی جو، هرکسی را بار عام به این ولایت نیست. ولایت، به تمام معانی ای که ماحصل نگریستن از زوایای مختلف به آن است، تجلیات گوناگونی دارد. از بُعد عرفانی، حکمی، اجتماعی و حتی سیاسی، ولایتی، اصلی تلقی می شود که التزام به آن، نه تنها تعهدی قلبی، بلکه رفتاری علی گونه نیز می طلبد.

اگرچه بسیاری از اهل پژوهش به دنبال اینکه «سر دلبران» را از «حدیث دیگران» بجویند، در آرای ادیان و مکاتب مختلف به تفحص پرداخته اند تا تأییدی بر عقاید خویش بیابند، اما باید گفت این کاوش - هر چند در جای خود ارزشمند نیز هست - اگر به بهترین نحو نیز انجام پذیرد، تنها نظرهای گوناگون را نسبت به مسئله ولایت نشان می دهد، غافل از آنکه مهم ترین رکن پذیرش این ولایت را - که التزام عملی و رفتاری است - کمتر می توان یافت؛ چرا که باید به ولایت، باور داشت و رفتارمان نیز متأثر از ولایی بودن ما باشد و تنها به صرف ادعا نیست. مطمئناً این ولایت است که سعادت بشر را در دنیا و آخرت، تضمین می کند.

نگاهی به محتوای کتاب

در نوشتار پیش رو، سعی شده است به صورت بسیار مختصر به اصلی ترین رخداد های بعد از رحلت پیامبر بزرگ اسلام محمد مصطفی (ص) و خلفای بعد از او و جنگ های اصیل دوران حکومت امام علی (ع) پرداخته شود. اگرچه از جهت تاریخی امام علی (ع) چهارمین خلیفه مسلمانان است، اما طبق احادیث معتبر منقول از دانشمندان بزرگ سنی و شیعه، پیامبر مکرم اسلام، امام علی (ع) را به عنوان جانشین، وصی و خلیفه بعد از خود انتخاب کرده بود. سعی ما در این مجموعه، صرفاً بیان

تاریخی روایات منابع اصیل شیعه و سنی است و دریافت حقیقت با خوانندگان محترم است تا از لابه‌لای متون تاریخی، خود ژرفای شخصیت و بلندی اندیشه‌های ناب امام علی علیه السلام و مظلومیت و تنهایی او را دریابند و بدان آموزه‌ها تأسی جویند.

زندگی امیرمؤمنان علی علیه السلام را از نظر جامعه‌شناسی می‌توان به سه دوره تقسیم نمود: الف) بیست و سه سال مبارزه در راه بسط عقیده؛ ب) بیست و پنج سال سکوت برای حفظ وحدت؛ ج) پنج سال حکومت برای برقراری عدالت. در این میان، از بین همه آموزه‌های علی علیه السلام، از همه رساتر، فصیح‌تر و بلیغ‌تر و اثربخش‌تر، دوران بیست و پنج ساله سکوت اوست. تنهایی امام علی علیه السلام در این دوران، قابل تأمل است و سکوت و سخنش پیام‌آور است. هرچند تنهایی برای او زاییده یک عشق است و بایگانگی نامتناجس، اما تشنه بودن در کنار رودی که عوام از آن سیراب می‌شوند، خود، درد دیگری است و امام علی علیه السلام این درد را سالیان سال برای مصلحت بزرگ‌تری صبورانه تحمل کرد و فقط آنجا که اصول اساسی دین را در خطر می‌دید، مداخله می‌کرد. او در میان آن همه اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله تنهاست. نیمه شب، مدینه را ترک می‌کند، در نخلستانهای بیرون شهر، در دل تاریکی، سر در چاه می‌کند و می‌گیرد؛ و چه معمای بزرگی است راز گریه‌های علی علیه السلام در دل شب.

و اما چند نکته

۱. نهج‌البلاغه، بعد از قرآن کریم، بزرگ‌ترین کتاب مسلمانان است که آموزه‌هایی راهبردی و رهایی‌بخش دارد و به اقرار اغلب دانشمندان معاصر غیرشیعی عرب، زیباترین، بلیغ‌ترین و شیواترین سخنان عرب در نهج‌البلاغه آمده است. مجموعه سخنان، حکمت‌ها، نامه‌ها و پندها و راهکارهای روزآمدی که همواره سرمشق است و پیوسته در اوج، و ما در این نوشتار با استفاده از شرح نهج‌البلاغه و فرهنگ آفتاب، مبانی حکومت علوی را در سیزده فصل و ۷۹ حکمت، ارائه نموده‌ایم.

۲. دوران زمامداری امام علی علیه السلام چهار سال و نه ماه و سه روز بوده است. (امام علی علیه السلام در هجدهم ذی حجه سال ۳۵ هجری زمام امور مسلمانان را به دست گرفت و در ۲۱ رمضان سال چهلیم هجری در محراب عبادت، شاهد شهادت نوشید). مباحث مرتبط با این دوران از زندگی ایشان، در ده قسمت زیر در دو سال، طی مقالاتی در روزنامه وزین انتخاب به چاپ رسیده است که اگر توفیق حاصل آید، آن مقالات نیز با کمی اصلاح، به زیور طبع، آراسته خواهد شد. عناوین آن مقالات، به اختصار، چنین است:

- چگونگی به قدرت رسیدن امام علی علیه السلام
- ابعاد اصلاحات امام علی علیه السلام و مبانی آن
- مقاومت های گوناگون در برابر سیاست های علوی
- جنگها و درگیری های دوران کوتاه حکومت آن بزرگوار
- نافرمانی سپاه امام علی علیه السلام و سستی کردن در برابر دشمن
- بسط عدالت به عنوان محوری ترین حکومت علوی
- کارگزاران حکومت علی علیه السلام
- صاحبان آن بزرگوار و توطئه های گوناگون
- ترویج مبانی حکومت دینی به زیباترین وجه ممکن
- شهادت امام علی علیه السلام.

۳. در این مجموعه سعی شده است برای روانی سادگی کتاب، از ذکر عبارات و متون عربی، پرهیز گردد تا فهم مطلب برای جوانان، مفید باشد؛ اما منابع و مآخذ علاوه بر کتاب نامه در ذیل صفحات نیز آمده است تا پژوهندگان بدان مراجعه کنند.

۴. تألیف این کتاب در سالی که مزین به نام نامی و مبارک امیرمؤمنان علی علیه السلام بود، به اتمام رسید و مدت ها نسبت به چاپ آن، تردید داشتیم، اما با ارشادات و ترغیب جناب حجة الاسلام سید ابوالفضل موسویان، مدرّس حوزه و دانشگاه، و مساعدتهای انتشارات پرتو خورشید در قم، تصمیم به انتشار آن گرفته شد. البته در هنگام تهیه متون، تلاش بسیار شده است در حدّ بضاعت، در انقاف و مستند بودن

مطالب، دقت لازم بشود؛ اما یقیناً با راهنمایی‌ها و ارشادات اندیشمندان و منتقدان، در چابهای بعد اشکالات احتمالی رفع اشکال خواهد شد. ان شاء الله!

در پایان، مجدداً یادآور می‌شویم که هرچقدر که مبحث مورد اشاره، طولانی و بی‌کران است، اطلاعات این حقیر، ناچیز است؛ لیکن خدای بزرگ را شاکرم که توفیق این خدمت را به من عطا فرمود که نه به اندازه ارادت، بلکه در حد بضاعت اندک، انجام وظیفه نمایم تا جوانان حقیقت‌طلب و علوی‌جو، محبت ذاتی علی علیه السلام را با معرفت همه‌جانبه او در هم آمیزند و با تعهد و التزام عملی به آموزه‌های نبوی و سیره و روش علوی، زندگی فردی و اجتماعی خود را بیش از پیش، رنگ و بویی علوی ببخشند و بتوانند به اقیانوس غدیر متصل شوند و خُنک‌کاری نسیم کوی دوست را با تمام وجود خویش استشمام کنند.

علی اصغر عین القضاة

عید غدیر ۱۴۲۵ - ه. ق

دیباچه

شخصیت عظیم و گستردهٔ امیر مؤمنان، وسیع‌تر و متنوع‌تر از این است که کسی بتواند به تمامی ابعاد آن دست یابد. شخصیتهای مختلف سیاسی، علمی، اخلاقی و عرفانی در وصف ایشان، مقالات و کتابهای بسار نگاشته‌اند، اما هر کدام از بُعدی به آن امام همام نگریسته‌اند، گرچه گاه در همان بُعد هم نتوانسته‌اند حق مطلب را ادا کنند.

جامع‌ترین مطالب دربارهٔ ایشان را خداوند تعالی و پیامبر ﷺ بیان فرموده‌اند. خداوند تعالی، او را دارای «علم الکتاب» دانسته است که گواهی خود و کسی که دارای علم الکتاب است را برای حقانیت پیامبر خدا کافی شمرده و می‌فرماید: «قُلْ كَفَىٰ بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ»^۱ که مراد از «من عنده علم الکتاب»، به اعتراف مفسران شیعه و سنی، امیر مؤمنان است.

اهمیت این تعریف، آن‌گاه روشن می‌شود که بدانیم آصف بن برخیا که تخت سلیمان را در یک چشم بر هم زدن از سبا، نزد سلیمان علیه السلام حاضر کرد، به تعبیر قرآن، دارای علم برخی از کتاب بود: «علم من الکتاب»^۲ و این نشان از گستردگی و عظمت شخصیت امیر مؤمنان می‌نماید که خداوند، او را دارای علم تمامی کتاب دانسته

۱. رعد، آیه ۴۳.

۲. نمل، آیه ۴۰.

است. آیات بسیار دیگری نیز در وصف امیر مؤمنان در قرآن کریم آمده است.

پیامبر اکرم نیز در وصف امیر مؤمنان، این گونه فرموده است:

یا علی! ما عرف الله حق معرفته غیری و غیرک و ما عرفک حق معرفتک غیر الله و غیری.

ای علی: خدا را آن چنان که شایسته است، جز من و تو شناخت و تو را آن چنان که باید، جز خدا و من شناخت.

ابوذر نقل می کند روزی در محضر پیامبر ﷺ بودیم که ایشان، جهت شکرگزاری به درگاه الهی برخاست و به رکوع و سجود پرداخت. آن گاه فرمود: «ای ابوذر! هر کس می خواهد علم آدم، فهم نوح، خلیل الرحمان بودن ابراهیم، مناجات موسی، زهد و عبادت عیسی، صبر و ابتلای ایوب را مشاهده کند، باید به مردی که هم اکنون خواهد آمد، بنگرد: مردی که همچون خورشید و ماه، سیرکننده و ستاره درخشان است، شجاع ترین انسانها و بخشنده ترین آنهاست. پس بر دشمنانش لعنت خدا و ملائکه و جمیع مردم باد!»

ابوذر می گوید: مردم منتظر بودند ببینند این فرد که وارد خواهد شد، کیست؟ در این هنگام، علی بن ابی طالب ﷺ وارد شد.

و در کتاب بصائر الدرجات به سند صحیح از امام باقر ﷺ چنین نقل شده است که: در امام علی ﷺ سنت هزار پیامبر وجود داشت. (کانت فی علی سنة الف نبی).^۱ امیر مؤمنان، در وصف خود چنین می گوید:

ینحدر عنی السیل و لایرقی الی الطیر.^۲

من کوه بلند را می مانم که سیلاب از دامنه هایش سرازیر باشد و هیچ پروازکننده ای را یارای تسخیر بلندی آن نباشد.

او اندیشه ای والا و منشی همانند آن داشت. از برجسته ترین ویژگی ایشان همداستانی گفتار و کردار او با اندیشه و عمل است. او به هر آنچه می گفت، عمل

۱. بصائر الدرجات، ص ۱۳۴.

۲. نهج البلاغه، خطبه ۳.

می کرد. تنها از پیروان خویش نمی خواست که به سخن او عمل کنند؛ بلکه در آغاز، خود آن را عملی می ساخت و سپس، از مردم می خواست که بدان عمل کنند.

اگر علی علیه السلام به فرمانداران خود سفارش تهی دستان و مستضعفان را می نمود، خودش به عنوان زمامدار کشور قدرتمند اسلامی، پیراهن ژنده می پوشید و کفش خود را وصله می زد و اگر دیگران را به جهاد سفارش می کرد، خود، اولین مجاهد بود و اگر سفارش به عدالت می کرد، خود در هر شرایطی، صلح یا جنگ، در هر جا و هر زمان و با هر کس، رفتاری عادلانه داشت. او اجرای عدالت را از خویشتن، از فرزندان، از نزدیکان و کارگزارانش آغاز می کرد.

ایشان در سفارش نامه به مالک، ضمن آنکه او را به عدالت و رعایت حقوق مردم توصیه می کرد، ستمگر را دشمن خدا دانسته و می گوید:

هر کس که بر بندگان خدا ستم کند، نه با ستم دیده که با خدا در ستیز باشد و کسی که خدا با او بستیزد، منطقش را فرو می گوید و چنین کسی با خدا در جنگ است، تا هنگامی که از ستمکاری دست بردارد و یا توبه کند و هیچ چیزی در دگرگونی نعمت خدا و شتاب بخشیدن به عذاب او چنان پای فشردن بر ستم نیست؛ چرا که خداوند، ناله ستم‌پدگان را می شنود و در کمین ستمکاران است. علی علیه السلام آزادمردی بود که آزادی را برای دیگران نیز پاس می داشت و می فرمود:

لَا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِكَ وَ قَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرًّا.^۱

برده دیگری مباش که خدا تو را آزاد قرار داده است.

لذا هیچ کس را مجبور نساخت که با او بیعت کند و به کسانی که با او بیعت کرده بودند، فرمود: «شما در هیچ حالتی مجبور نبودید» و درباره طلحه و زبیر گفت: «آنها بر این حکومت با من بیعت کردند و اگر بیعت هم نمی کردند، مجبورشان نمی ساختم، چنان که دیگران را مجبور نساختم». ایشان خطاب به مغیره بن شعبه که با وی بیعت نکرد، فرمود: «من به تو اجازه دادم که در کارت بر طبق آنچه خودت

صلاح می دانی، عمل کنی».

کتاب حاضر، با اینکه اولین کتاب در دست انتشار دوست و برادر عزیزم جناب آقای عین القضاة است، اما به راستی توانسته است با عباراتی سلیس و روان و انتخابی مناسب با نیاز زمان برای علاقه‌مندان به ایشان مطالبی را به خامه تحریر درآورد. امید است مورد عنایت آن امام رنوف قرار گیرد. والسلام!

سید ابوالفضل موسویان